

ללא מעשה קנין. שיש לומר שדוקא כאן זוכה האשה בשבת, שגופה היא, אלא שכשהבעל חי גם הוא זכאי בחלקו, אך כשמת, שוב ממילא הכל שלה, משא"כ בשאר שותפות. (עפ"י שער המשפט – ער"ה. ובחדושי הגר"ר בענגיס (ח"א לה) הוכיח מכמה מקומות שאכן אין הקנין מתפשט מאליו, והכא שאני. וע"ע ב'חדושי בתרא' אות תלג).

דף נ

הערות ובאורים בפשט

'דאי כתב רחמנא כי יפתח הוה אמינא פותח הוא דסגי ליה בכסוי, כורה לא סגי ליה בכסוי עד דטאים ליה' – אף על פי שחייבו של כורה נלמד ב'קל וחומר' מפותח (לולא שהיה כתוב 'כי יכרה'), והרי פותח די לו בכיסוי, ואם כן, נאמר 'דיו לבא מן הדין להיות כנדון' ומנין לחדש שהכורה יוצרך סתימה וחמור יותר מן הפותח?
 אעפ"כ יש מקום להשוות כורה לפותח בדרך זו: כשם שהפותח, מוטל עליו לתקן את אשר עיוות, להחזיר המצב לקדמותו ולכסות את הבור, הוא הדין בכורה, צריך לסותמו כמקודם. (מהדורה בתרא' ועוד. וע"ע ב'משמרות כהונה' שאין אומרים כאן 'דיו' לפי שאין זה 'קל וחומר' ממש, אלא שבכלל פתיחה – כריה, כבכלל מאתים – מנה).

'כגון אלו החופרים לאושין – פטור' – בספר 'בית ישי' (עה; עז) באר שבכל אבות הנזיקין, ישנו פטור של 'אורחיהו', שנלמד מ'שן ורגל' ברשות הרבים שפטרה תורה. וזהו הטעם שהחופרין לאושין – פטורין, וכמו שכתב רש"י, לפי שדרך לעשות כן ואינו פושע.
 אמנם, במכילתא (משפטים) דרשו 'מה פותח ברשות – פטור, אף כורה ברשות – פטור'. ונראה שהכוונה על החופרים לאושין. (תורה תמימה – משפטים כא, כח).

'כגון דארווח ארווחי לרשות הרבים' – ישנן שתי גרסאות בדברי רש"י, אם מדובר שהקצה מקום מרשותו לרשות הרבים, או מדובר ברשות הרבים ממש, בסמוך לחצרו, ואפילו בזה ב'לאושין' – פטור. וגם נחלקו בדבר הראשונים ז"ל, האם החופר לאושין ברה"ר חייב או פטור. (ע' ב"ם של שלמה' ועוד).

והסביר הרשב"א טעם לפטור, שאף על פי שנחלקו תנאים (לעיל ל) במוציא זבלו לרשות הרבים ברשות, אם חייב לשלם כשהזיק, כאן פטור, שאפשר שהוא יותר צורך לישוב המדינה, וכולם נוה להם בכך, ולכך פטרוהו.
 ולפי הדעה הסוברת שלא פטרו לאושין אלא ברשותו ולא ברשות הרבים, זו היא הסיבה שכאן הוא פטור לדעת הכל, בניגוד למוציא זבלו (וכן בנר חנוכה), שנחלקו – לפי שהוא בחוץ (ראב"ד).

(ע"ב) 'אמר רב: בור שחייבה עליו תורה – להבלו ולא לחבטו' – אין לפרש טעמו של רב, לפי שהנזק הבא מכח החבטה, גם הניזק שותף בו, כי הרי הנזק בא בהצטרפות כח הנפילה, נמצא שלא הבור עצמו בלבד הזיקו אלא בהצטרפות עם נפילתו – אין זה נכון, כי הרי אמרו (נג). שבבור שלו (הפקיר רשותו ולא בורו) – חייב על החבטה אף לרב. וכן כתבו התוספות, שהמניח

תקלה ברשות הרבים ונחבט בה אדם – חייב אף לרב. ומבואר, שאינו מן הנמנע לדעת רב לחייב על הזק של חבטה.

אלא יש לפרש טעמו, שלא למדנו מן הכתוב אלא כשאדם הניח 'מזיק' ברשות הרבים (וכן הסרת שמירה, כמוה כעשייה, ולכן גם הפותח בור של אחר חייב משום הבלא, הגם כי ה'הבלא' היה שם קודם לכן ולא הוא עשאו). הלכך, אין לחייב על נזק שבא מהחבטה שמקרקע-עולם שלא הוא עשאה, ואינו אלא כ'גרמא בניזקין', שגרם לאחרים להנזק מקרקע-עולם. וזה לא מצינו שהתחדש בכתוב.

מאידך, כשהפקיר רשותו ולא בורו, הרי יש כאן הנחת 'מזיק' ברשות הרבים. וכן בהנחת תקלה ברה"ר. (עפ"י הגרנ"ט – ב"ק קי; שו"ת אגרות משה חו"מ ח"א צח. ועש"ע באור טעמו של שמואל. וע"ע בחדושי הגרנ"ט – קכט; חידושי 'הר צבי').

וזה שחייב על 'הבלא' – לפי שרואים את הנזק, שנגרם ע"י ההימום של האויר הדחוס שבבור (לזה הנופל לתוכו דרך פניו) והחבטה, כאילו נעשה ב'שיתוף' בעל הבור עם 'קרקע עולם'. ואילו חובת התשלום חלה על בעל הבור לבדו, וככללו של רבי נתן 'כל היכא דליכא לאשתלומי מהאי – משתלם מהאי'. (עפ"י רש"י הירש – משפטים).

(ולכאורה היה נראה שאפילו כשיש ודאות שמהבל לבד לא היה מת, וגם ודאי שבחבטה לבדה – יש בה כדי להמית (כגון שמת מאיבוד דם, שבירת מפרקת וכו') – בכל זאת, כיון שגם הוא שותף בנזק וסייע בקירוב מיתתו – חייב. והוה חידוש התורה, לייחס את הנזק לבעל הבור (הגם שלענין שאר דיני התורה הרי הוא כמסייע שאין בו ממש) כן נראה מסתימת הדברים, שלא חילקו בין המקרים, ולא אמרו 'איכא בינייהו' בכגון דא. ואולם מהשיטה-מקובצת משמע שאינו חייב אלא במקום שניתן לתלות שללא ה'הבלא' אולי לא היה מת. ואין לדון כאן מצד 'ספק ממון', שמא באמת לא מת אלא מחמת החטבה, כי זהו גופא חידוש התורה – לייחס את ההזק לבעל הבור. – ע' בכל זה בשו"ת אגרות משה חו"מ ח"א צג).

'ההוא תורא דנפל לאריתא דדלאי, שחטיה מריה, טרפיה רב נחמן... אי שקיל מריה דהאי תורא קבא דקמחא ואזל תנא בי מדרשא אם שהתה מעת לעת – כשירה, לא אפסדיה לתורה דשוה כמה קבי. אלמא קסבר רב נחמן יש חבטה בפחות מעשרה' – נראה, שההוכחה אינה מכך שרב נחמן הטריפה, שהרי יש לומר שאינו אלא ספק שמא נעשתה טריפה, ולענין אכילה – אסורה, ולענין ממון – פטור. ועוד, הלא כשם שיכולה לשבור רגלה בפחות מי' כמו כן יכולה לשבור מפרקתה וכדומה, ולהעשות טרפה.

אלא ראית הגמרא שרב נחמן סבר 'יש חבטה בפחות מעשרה' מהמשך המעשה (שלכן הביאוהו), שמכך שאמר ר"נ לבודקה בשיהוי מעת לעת, מבואר שהנידון היה על 'ריסוק אברים' (ולא בטריפה של שבירת מפרקת וכדומה), ומזה הוכיחו שסובר שיש חבטה לענין מיתה בפחות מעשרה, שהרי אינה יכולה לשהות מעת לעת בריסוק אבריה. (אמת ליעקב' לעיל ג.)

ענינים, טעמים ופרפראות

'מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין... זכר של רחלים נודמן לי וזקן אחד מנהיגו' – פרש רש"י: זכר של רחלים – אילו של יצחק. והכוונה, כשם שהאיל בא תמורת יצחק, כך כאן, הגם

שנפסק עליה דין בשמים, הועילה זכותו להמיר הגזרה בענין אחר, באדם אחר או בכדומה, (וכענין המובא אודות מנהג ה'כפרות' בערב יום כיפור, וכן בשאר מקומות). (עפ"י פני יהושע. וע"ע בשאר מפרשים)

'באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא... אמרו לו: נביא אתה...' – יש לפרש על דרך הכתוב 'ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחייה', ופרש רשב"ם: 'לשון נביא שפתיים' – רגיל אצלי ומדבר את דברי, ואני אוהב את דבריו ושומע תפילתו'. וענין זה מצאנוהו רבות אצל רבי חנינא בן דוסא, על תפילותיו ונפלאות מעשיו (ע' ברכות לג-לד: בדומה לכאן; פסחים קיב: יומא נג: תענית כד-כה. חגיגה יד. ב"מ קו.). והוא אמרם לו 'נביא אתה'.

ובאמת, שגם המשמעות הפשוטה של 'נביא' שייכת לענין זה, שהרי הוא כ'עבד לפני מלך' (ברכות שם) וכבן בית שנכנס ויוצא ללא רשות (רש"י שם) וגלויים לפניו סודותיו והוא 'המוציא והמביא', היינו, שאומר את דבר ה' לאחרים (שע"ש כן קרוי הוא 'נביא' – מלשון דיבור, כנ"ל), וגם 'מביא' כביכול את דברי הנצרכים לפני ה'. וכידוע הפירוש 'אם שגורה תפילתי...' – שלוחה מאת המקום. היינו, שתפילתו שלו היא בעצם דבר ה' שהושם בפיו, כמובא בספרים.

ור' חנינא בן דוסא, לא תמצא בכל הש"ס הימנו שום הלכה, זולת ההיא דאבות (פ"ג) 'כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, וכל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת', ובשאר מקומות ספרו ממופתיו בתפילותיו, כי זה כל עסקו. ושרש נפשו בתורה הוא באותה מימרא דכל שיראת חטאו וכו' שזה היה הבליטה מנפשו, ומורה על אותו דבר שאין החכמה העיקר רק היראת חטא צריך שיקדם, והמעשה יהיה מרובה... (צדקת הצדיק רי. וע' ב'דובר צדק' עמ' 42 וצ"ע בדקדוק דבריו שם. וע' סוף סוטה 'משמת רחב"ד – בטלו אנשי מעשה').

'כל האומר הקב"ה ותרן הוא יותרו חייו' –

'... ולכך, בעל תשובה, אף שזדונות נעשו זכיות, מכל מקום צריך סיגופים ותעניות לכפרה, משום דעל כל פנים לא עדיפי מ'עבירה לשמה'.

ועל זה אמרו 'כל האומר הקב"ה ותרן – יותרו חייו', דעל כל דבר שעשה מימיו נפרעים בעונש הקצוב וראוי לכך, אלא שיש לזה עצות רבות ברחמי שמים, על דרך שאמרו ז"ל (ר"ה יז:) בגזר דין דראש השנה בירידת גשמים, הרי שהיו ישראל רשעים גמורים בראש השנה ופסקו להם גשמים מועטים, וחזרו בהם, להוסיף עליהן אי אפשר, שכבר גזרה גזירה, אלא הקב"ה מורידן בומנן לפי הארץ הצריכה להם. וכן כאן, לפעמים נותן לו היסורין באותו עת שהוא טובה לו. וגם יש חליפין בדברים הדומים זה לזה, ועד שמגיע לתכלית יסורין (שאמרו ז"ל בערכין טז:), וגם פעמים שהוא שלא מדעתו, כמו שאמרו (באבות פ"ג) 'ונפרעין מן האדם מדעתו ושלא מדעתו' [וכן שלא בהרגשתו משום עונש מקרי 'שלא מדעתו', שפעמים אדם שמח בחלקו ומדמה שטוב לו מאד ואחרים מבינים שאין טוב]. וגם על ידי המרירות בתשובתו זה ממש עונשי גיהנם, כמו שכתבתי במקום אחר'. (צדקת הצדיק קכח)

'ראיתי בכתבים (בהעתקת אאמ"ר זצ"ל, הוא בחלק השני סי' תתמ"ה) כי אביך זקנך, חותני, הגאון המופלא בעמקות היראה והמוסר, זצ"ל, שאל בילדותו את אביו ה'סבא קדישא' זצ"ל, מה טעם אין הקב"ה ותרן, הלא רחמן הוא? והשיב לו, כי בהיותו בוילנא שמע על דבר אחד הגדולים שהיה בעל גמילות חסדים גדול, ויסד

גם חברת גמילות חסדים, שבא לפניו עני אחד ושאל על דבר גמילות חסדים, ואמר לו שיתן 75 קאפיקעס; צעק העני: 'הלא אמרו עליכם שאתם איש טוב, ועתה איך נעשיתם רע כזה להלוות לי רק סכום מצער כזה!' – ענהו הגדול הנ"ל: 'הנה, אילו הייתי טוב, גם סכום מצער זה לא הייתי יכול לקבל, שכבר היה נתון לאחרים'. – זה לאות כי רחמנות יתרה מביאה לידי הפסד; ואם ירחמו על הגזלן ולא יענישוהו מפאת הרחמנות, הן ירבו גזלנים, ואם כן, אין זה רחמים על הכלל. משום זה ברור כי גבול לרחמים הוא גם כן רחמים, ואם יהיה להיפך, הרי זה כנגד הרחמים, ומוכרח הוא לקיום העולם שלא יוותר'. (מתוך מכתב מהגרא"א דסלר זצ"ל, לבנו – 'מכתב מאליהו' ח"ג עמ' 336)

(ע"ב) 'מעשה באדם אחד שהיה מסקל מרשותו לרשות הרבים. מצאו חסיד אחד...'. – 'מי שעינו צרה בשל אחרים, אפילו את שלו אינו רואה. כל דעתו הוא נותן על ביתו בלבד ומפנהו מהזקיו ומוציאם לרשות הרבים ש'אינה שלו'. ואולם החסיד שעינו יפה בשל אחרים, הוא מטיב לראות יותר ממנו. כיון שעינו יפה בשל אחרים, גם את שלו הוא רואה יפה. רשות היחיד – היום היא שלך, מחר תמכרנה לאחר ותהא שלו; ואולם רשות הרבים – שלך היא תמיד כמו שהיא תמיד של אחרים, וכל הזק שאתה נותן בה, עלול להזיק לך כמו לאחרים'. (מתוך 'איש וביתו', פרק יז)

'מה בור שיש בו כדי להמית... היו פחותין מעשרה טפחים ונפל לתוכו שור או חמור ומת – פטור. ואם הוזק בו – חייב' – יש לפרש שחילוק זה, בין בור שיש בו כדי להמית לבור של ניזקין, רמוז בעומק פשט הכתוב; – לפי שנאמר: 'וכי יפתח איש בור... ונפל שמה שור או חמור... והמת יהיה לו' – ואין כתיב 'ונפל... ומת' (כמו שכתוב בשאר הפרשה, כגון 'כי יגח... ומת... וגם את המת (הידוע כבר) – 'חצון'). ואם כן, מהו 'המת יהיה לו' והלא לא שמענו על מיתה כלל? – מזה דרשו (ע' רש"י לעיל ג.) שיש סוג בור של ניזקין ולא של מיתה. ודבר זה נמסר לחכמים שעשרה – עבדי מיתה, תשעה – ניזקין עבדי מיתה לא עבדי. (משך חכמה – משפטים כא, לג.)

דף נא

באורים בפשט וציונים לעיון

'היתה רשות הרבים גבוה ממנו עשרה טפחים, ונפל מתוכה לתוכו – פטור... דל מיניה תקרה ומעזיבה, מגואי לא הוי עשרה' – מבואר בגמרא שבית שאין בתוכו 'טפחים, ואין שם 'בית' עליו, אע"פ שגגו גבוה י' – פטור מן המעקה. וטעם הדבר: שסתם גג אינו בכלל המכשולות שהאדם מוזהר עליהם, לפי שאין הזקן מצוי, כי העומד עליו, זכור בטבעו להזהר, וגם הוא מנהגו של עולם, כמו שמותר לעלות באילן ומותר לבנות גגין ועליות ללא מעקה סביביו, אלא שבגג של בית דירה חידשה תורה מצות מעקה, ולהקפיד על סכנת הנופל, ולדין זה צריכים לתנאי 'בית', שתוכו י' ורחב ד' על ד' (כבסוכה ג.), ועוד. ואפילו בבית שחייבה בו תורה מעקה, לא אסרה תורה על האדם שלא יעלה על הגג בלא מעקה, אלא שמוטל על הבעלים לעשותו, שהרי אין הגג דומה לבור או לסולם רעוע, כאמור.

- א. לת"ק דמתניתין – בעל החצר חייב. ולרבי – אינו חייב עד שיקבל עליו לשמור.
 ב. לר' זירא – תלוי במחלוקת רבי וחכמים, שלחכמים חייב בעל הקדרות ולרבי פטור. לרבא – לכו"ע פטור מלשלם.
 ג. לדעת רב – פטור בעל הפירות מלשלם נזקי הבהמה. (ולכאו' רב ששת חולק).
 ד. בעל החצר חייב. ולדעת רבי – דוקא בשקיבל עליו בפירוש לשמור.

עוה. א. באיזה אופן יוצא מן הכלל, הנכנס ברשות לחצר של אחר, מקבל עליו שמירה (בסתם) כלפי בעל החצר?

- ב. מתי אמור הכלל 'איש בור – ולא שור בור', ומתי אין אומרים כן?
 ג. שור שנכנס לרשות של אחר ונפל לבור מים והבאישם – האם חייב בנזק המים? (מח)
 א. באשה שנכנסה לאפות, שמשום צניעות מסתלק משם בעה"ב, והיא האחראית לשמור שלא יזוקו נכסי בעה"ב על ידה.
 ב. אין אומרים כן אלא כשהבור אינו שלו בשעת עשייתו, אבל כל שבשעת עשייתו הוא ממונו – הרי זה אחראי על שמירתו.
 ג. לדעת שמואל – אינו חייב אלא כשהזיקם בשעה שנפל, אבל לאחר נפילה – הרי זה בור ופטור על הכלים. ולדעת רב – גם אחר כך חייב, אך אם הבאישם מריחו ולא מגופו – אין זה אלא גרמא ופטור.

עו. מהם כללי החיוב של אדם המזיק, במצבים הבאים:

- א. הניזק והמזיק שניהם ברשות (כגון חצר השותפין; נכנס ברשות וכו').
 ב. שניהם שלא ברשות.
 ג. אחד ברשות ואחד שלא ברשות. (מח:)
 א-ב. הזיקו זה את זה – חייבים, בין בכוונה בין ללא כוונה. הזקו זה בזה (רש"י: היתקלות) – פטורין. ג. זה שברשות פטור אא"כ ידע בו. זה שאינו ברשות – חייב בין בשהזיק בין בשהשני הזק בו.

עז. החובל באשה מעוברת ומת עוברת – אלו תשלומין הוא חייב לשלם, ולמי? ומה הדין כאשר מת בעלה ואין לו יורשים (=גר?) (מט)

- חייב בתשלומי הנזק כשאר חובל באשה נשואה (ונחלקו תנאים במשנה כתובות סה: אם משלם לבעל או חולקין שלישי ושני שלישי).
 דמי הולדות – לבעל. ואם מת בעל (לפני החבלה) ואין לו יורשים – לרבה: משלם לאשה. ולרב חסדא פטור. שבה שמשבתה האשה מחמת הולדות (שנראית בריאה יותר) – לתנא קמא כלול הדבר ב'דמי ולדות' – ולבעל, ולרשב"ג – חולקין הבעל והאשה. ואם מת – כל השבח לאשה. (במבכרת, אמר רשב"ג, אין שבה).

עזח. א. החופר בור ברשות הרבים, האם חייב בנזקיו?

- ב. החופר בור בקצה רשותו – האם חייב?
 ג. באיזה מקום שכרה בו בור, פטור לכל הדעות? (מט:ג.)
 א. לרבה – חייב לכו"ע, ולרב יוסף – לר' ישמעאל חייב ולר' עקיבא פטור. וסתם מתניתין – חייב.
 ב. לרב יוסף – חייב לכו"ע, ולרבה – לר' ישמעאל פטור ולר' ע"ח חייב. וסתם משנתנו – חייב. ובחופר לאושין – לת"ק פטור, שכך דרך בני אדם וחופר ברשות הוא.
 ג. כשכנס ד' טפחים (וי"א: אמות) לתוך רשותו, וחפר שם. וכן החופר בור ומסרו לרבים, לצרכיהם.